

TARİHİ, KÜLTÜRÜ VE SANATIYLA
EYÜPSULTAN
SEMPOZYUMU

IX
TEBLİĞLER

Türkiye Eyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	144361
Tas. No:	956.141 EYÜ.S

EYÜP BELEDİYESİ
KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ

Tel: (0212) 563 16 65 - 616 00 98

Fax: (0 212) 616 00 78

http: www.eyup.bel.tr

e-mail: kultur@eyup.bel.tr

EYÜP BELEDİYESİ
KÜLTÜR YAYINLARI
35

GENEL YÖNETİM:
AHMET MALATYALI

YAYIN SORUMLUSU:
İRFAN ÇALIŞAN

GRAFİK TASARIM:
YAZIEVİ İLETİŞİM HİZMETLERİ
0212 518 30 06

BASKI:
FSF PRİNTİNG HOUSE
0212 690 89 89

BASILDIĞI YER:
İSTANBUL

BASKI TARİHİ:
ARALIK 2005

ISBN:
975-6087-02-1

*Eyüpsultan Sempozyumu kitabında kullanılan,
tebliğ sahiplerine ait olanlar dışındaki görsel malzemeler
Eyüp Belediyesi, Kâzım Zaim ve Yazievi İletişim Hizmetleri arşivlerine aittir.
Kitaptaki tüm yazıların ve görsel malzemelerin
yayın hakkı Eyüp Belediyesi'ne aittir.
Bir başka yerde izinsiz olarak yayınlanamaz ve kullanılamaz.*

CELÎ SÜLÜS BİR HAT LEVHASININ HAZIRLANIŞ SAFHALARI

Dr. Süleyman BERK

1964 Bursa/İnegöl doğumlu. İlk tahsilini Eyüp-Nişanca İlkokulu'nda, orta ve lise tahsilini Gaziosmanpaşa İmam-Hatip Lisesi'nde tamamladı. 1988 yılında MÜ İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1994 yılına kadar Diyanet İşleri Başkanlığı'nda İlçe Müftüsü olarak görev yaptı. 2000 yılına kadar Araştırma görevlisi olarak çalıştı. 2002 yılında Rotterdam İslâm Üniversitesi öğretim üyeliğine atandı.

Ortaokul sıralarında ilgi duyduğu hat sanatında ilk dersleri hattat Yusuf Ergün (Erzincâni) (1956-1985)'den aldı. Fakülte yıllarında Prof. Mubittin Serin'den rîk'a meşketti.

1999 yılında Prof. Dr. Mubittin Serin'den "Hattat Mustafa Râkım'da Celî Sülüs ve Tuğra Estetiği" isimli doktora tezini tamamladı. Temmuz 2003'de "Hattat Mustafa Râkım Efendi" isimli kitabı neşredildi.

Çeşitli dergilerde hat sanatı tarihi ile alakalı makâleleri yayımlandı.

Eyüpsultan Sempozyumları'nda bildiri sundu. T.C. Kültür Bakanlığı 2001 yılı Devlet Hüsn-i Hat ödülünü aldı.

Hâlen, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitim Merkezi'nde görev yapıyor. Aynı zamanda, Kültür Bakanlığı Geleneksel Sanatlar Yarışması Jüri Üyesidir.

Resim 1
Osman Özçay hattı ile
sülüs Nasr Suresi

Karşısında durup hayranlıkla seyrettiğimiz sanat eserlerinin nasıl bir emekle meydana getirildiğini çoğu zaman aklımıza getirmeyiz! Bir eserin, sanatkârın zihninde berraklaşmasından, meydana gelene kadar geçen süre içerisinde çekilen zahmet, verilen göz nuru aslında esere verilen ruh kadar önemlidir. Sanatkârın eserini evlâdı gibi sahiplenmesi başkalarına garip

gelse de, bu alın teri ve çilenin bir neticesidir.

Hemen bütün sanat dallarında, bir eserin meydana geliş safhaları birbirine benzerdir. Şiirinde kullanacağı uygun kelimeyi uzun müddet düşündükten sonra bulan Yahya Kemal Beyatlı da aynı çileyi çekmiş, bir levhasına altı ayda vücûda getiren hattat Sâmî Efendi de aynı çileli yol-

Resim 2
Osman Özçay hattı ile
celi sülüs besmele

Resim 3

Osman Özçay'a ait celi
sülüs bir levha
"Yürüyen hedefine varır"

Resim 4

Osman Özçay hattı ile celi
sülüs bir levha Kur'an-ı
Kerim A'raf Suresi 26
"Takva örtüsü ise bunlardan
daha hayırlıdır.

Resim 5

Osman Özçay hattı ile celi
sülüs bir levha Kur'an-ı
Kerim Mümin Suresi 60
"Bana kulluk edin ki size
karşılığını vereyim."

1 *Yahya Süfi*: Edimelidir. Abdullab Sayrafi'yi taklit etmiştir. 882/1477'de vefat etmiştir. *Fatih Camii şadırvanlı avlusunda pencere üstü Fatıha sûresi kendisininidir.* (bkz. *Nefeszâde*, 46; *Suyolcuzâde*, 43; *Mustakimzâde*, 583-584; *Ekerem Hakkı AYVERDİ*, *Fatih Devri Hattatları*, 49-50; *Rado*, 46.)

2 Ali b. *Yahya Süfi*: *Yahya Süfi'nin oğludur. Fatih devri hattatlarından olup özellikle celi sülüs ve müsemnâ yazıda üstat idi. Celi sülüs'te açtığı çığır Râkım'a kadar devam etmiştir. Yazılarında harflerin tenâsübü, terkinin mükemmeliyeti ve harflerin satıra dizilişteki başarısı, bemen fark edilir.* (bkz. *Nefeszâde*, 47; *Suyolcuzâde*, 83; *Mustakimzâde*, 333; *Ayverdi*, a. g. e., 16-21; *Rado*, 46.)

3 *Mustafa Râkım Efendi*: 1171 / 1758 tarihinde Ordu / Ünye'de doğdu. Küçük yaşta İsttanbul'a gelerek İlmî tabsili yanında ağabeyi İsmâil Zübdi (ö. 1221 / 1806) den sülüs-nesih meşk ederek, 1183 / 1769 tarihinde icazetini aldı. İcazet aldığında kendisine "Râkım" mablası verildi. III. Derviş Ali' den de yazı meşk etti. Mustafa Râkım bütün zorluğuna rağmen, celi sülüs ve tuğrada "mektef" oluşturarak, kendinden

dan geçerek eser vermiştir. Hattat Mustafa Râkım'ın, Hattat Yesâri'nin, Ressam Osman Hamdi'nin de aynı çileli yollardan geçerek eser verdiklerine şüphe yoktur.

İslâm yazı sanatı tarihinde, harflerin yapısının güzelleşmesi ve ölçünün yakalanması, istifin yoluna girmesi uzun tecrübelerden sonra olmuştur. Özellikle konumuz olan celi sülüs yazının gelişimi başlangıcından itibaren çok ağır bir seyir takip etmiştir.

Celi yazıda kalemin sevk ve idaresinden kaynaklanan zorluk, harflerin ölçü ve istifine tesir etmiştir. Bu sebeple, celi yazı-

nın gelişimi uzun bir tecrübeden sonra olmuştur. Selçuklu ve Beylikler dönemi mimari eserlerindeki celî yazılar incelendiğinde, önceki dönemlere göre harf yapılarında ve istifte yeni nisbet arayışlarına girildiği görülür.

Yazı tarihinde önemli yeri olan Osmanlı döneminde, Fatih devrinde yeni bir celî sülüs üslûbunun örnekleri görülür. Hattat Yahya Sûfi¹ ve Ali b. Yahya Sûfi² ile celî sülüste bir başarı yakalanmış, fakat yakalanan bu başarı, kendilerinden sonra

Resim 6

Osman Özçay'a ait muhakkak bir besmele

Resim 7

Osman Özçay hattı ile celî sülüs "İsm-i Nebî"

Resim 8

Osman Özçay hattı ile celî sülüs bir levha "Sevgi değerli insanların şiarıdır."

sonraki sanatkârlara derinden tesir edecek değişimi gerçekleştirmiştir.

Fatib, Nakşidil Türbesi celî kuşak ve yazıları ile, Eyüp'te, Çelebi Mustafa Reşid Efendi mezarı kitabesi en önemli eserlerindedir.

1241/1826 tarihinde vefat eden Râkım Efendi, Fatib, Karagüm-rük'te Atikalipaşa Camii karşısındaki türbesinde medfundur. (Hayatı ile ilgili bkz. Şanizade Mehmed Ataullah, Şanizade Taribi (I) Ceride-i Havâdis Matbaası, 1873, s. 213-214; Ahmed Lütfi, Tarih-i Lütfî (I) İstanbul, Matbaa-i Amire, 1292, s. 189 - 190; Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmanî (II), İstanbul, 1308, s. 365; Ahmed Cevdet, Tarih-i Cevdet (XII), İstanbul, 1309, s. 144; A. Sübeyl ÜNVER, "Hattat Mustafa Râkım Efendi", Tarih Dünyası, sy. 7 (Temmuz 1950), s. 271-275, a. mlf., Hattat Mustafa Râkım Efendi, İstanbul, 50 San'at Sever Serisi-3, 1953, 2 s.; Halâk Y. ŞEHSUVAROĞLU, "Hattat Mustafa Rakım, Cumhuriyet Gazetesi, 12.09.1955 ve Sebülürreşad, c. IX, sy. 204 (1955), s. 58-59; İbnülemin Mahmud Kemal İNAL, Son Hattatlar, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1970, s. 273-289; M. Uğur Derman, İslâm Kültür Mirâsında Hat San'atı, İstanbul, İslâm Tarîh, San'at ve Kültür Araştırma Merkezi, 1992, s. 204; Ali Alparslan, Osmanlı Hat Sanatı Taribi, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 79, 117-124; Mubittin Serin, Hat Sanatı ve Meşhur Hat-

Resim 9

Bildiri konusu olan levhanın bitmiş hali

Resim 10

Osman Özçay'ın Hattat Mustafa Râkım'dan ilham alarak yaptığı değişik bir istif "Güç kuvvet ancak Allah'ındır"

tatlar, İstanbul, Kubbealtı Yayınları, 1999, s. 133-138, Süleyman Berk, Hattat Mustafa Râkım Efendi. İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003, 182 s.

4 Tirfil: Celî sülüs istiflerinde süs unsuru olarak kullanılan ( ) şeklindeki işaret.

5 Mimli Tirfi: Celî sülüs istiflerinde süs unsuru olarak kullanılan, tirfilin altına mim takılmış ( ) şeklindeki işaret.

6 Tırnak: Celî sülüs istiflerinde süs unsuru olarak kullanılan ( ) şeklindeki işaret.

7 Hurûf-ı mübmele: Elifbâda noktasız harfler.

8 Meali: Allah içinizden inanmış olanların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltir.

9 Bu konu ile ilgili Mahmud Bedreddin Yazır'ın Kalem Güzeli (Kalem Güzeli, I, 151) isimli eserde anlattığı olay çok önemlidir. "Nitekim, hocam Ömer Vasfî Efendi'ye bir gün yazı göstermeye gitmiştim. Odasına girdiğimde, siyah kağıd üzerine Sülüs Celîsiyle ... kad eflaha.. sûresini yazarken meşgul buldum. "Gel birâder geli" diye yanına çağırdı. Bir (dal) harfini başka bir siyah kağıd üzerine defalarca batırırmda kaldığına göre yirmi kadar- yazmıştı ve nibayet "Hab oldu!" diye birisini beğendi ve onu işneleyip asil yazdığı yere silkdi, sonra üzerinden itina ile tekrar kalemle yazdı, sebebini öğrenmek için "Niye böyle yaptınız?" diye sordum, şu cevabı verdi: "Elimiz öteki şekillere alışmış, buraya uygun olanı bir türlü çıkaramadım, yaza yaza kıvamını bulduruncaya ka-

devam ettirilememiştir. Hattat Ali b. Yahya Sûfi'ye ait Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümayun üzerindeki celî yazılar Râkım'a kadar, celî sülüsün ideal örnekleri olarak kabul edilir.

Osmanlı hat sanatında, harf yapısı ve istif, celî sülüs yazı çeşidinde uzun süre Selçuklu tesiri altında kalmıştır. Sülüs ve nesih yazıda II. Bâyezid devrinde hattat Şeyh Hamdullah eliyle bir üslûp oluşmasına rağmen, celî sülüste üslûp oluşması, - Fatih devrindeki önemli bir örneğe rağmen- ancak XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyıl başında mümkün olabilmıştır. Harfler yapı olarak, XV. yüzyılda Selçuk-

lu tesirinden yavaş yavaş ayrılrsa da, XIX. Yüzyıla kadar istenen olgunluğa erişememiştir.

XIX. yüzyıl celî hattatlarından Mustafa Râkım Efendi³, celî yazıda büyük bir atılım yapmış, kendisinden sonra gelen hattatlar da bu yolun takipçisi olmuşlardır. Râkımla celî sülüs yazının harf yapısında büyük bir gelişme olmuş, istif düzene girmiştir. Râkım bütün zorluğuna rağmen celî sülüs ve tuğrada mektep oluşturarak, kendinden sonraki hat sanatkârlarına da derinden tesir eden değişimi gerçekleştirmiştir.

Bugün, burada konu edindiğimiz, celî sülüs bir hat levhanın meydana getiriliş safhalarından önce, bu konuda nelerin göz önünde bulundurulduğu hususlarına göz atmamızda fayda bulunmaktadır. Bir hat eseri, elifbâ harfleri, kamış kalem ve mürekkep kullanılmak suretiyle meydana getirilmektedir.

Yazılacak bir metinde, harflerin yanında okutma işaretleri olan harekeler bulunmaktadır. Yine normal metin yazımında olmamakla birlikte, özellikle celî sülüs, celî dîvânî gibi yazılarda, harf ve hareketinin yanında bir takım süsleme işaretleri de kullanılmaktadır. Yerine ve lüzûmuna göre tirfil⁴, mimli tirfil⁵, tırnak⁶ ve hurûf-ı mühmele⁷ denilen şekiller, celî sülüs levha yazımında istifin doldurulmasında önemli rol oynamaktadır. Harflerin yanında, ha-

reke ve tezyinî işâretlerin gayet düzenli, intizamlı, yerinde ve dengeli kullanılması, istif sahasına düzenli bir şekilde yayılması önem arz etmektedir. Burada sanatkârı sınırlayan husus, harflerin ve hareketlerin, teşrifata uygun, yani yerli yerinde kullanılması; metnin mânâsını bozacak uygun-suz yere konulmamasıdır.

Yazıda harflerin veya istifi meydana getiren diğer unsurların, istif sahasına uyumlu bir şekilde ve aynı nisbette yayılması, yani istif örgüsünün her tarafının aynı yoğunlukta olması, istifte organik bütünlüğün temini, çizgiler arasında uyum, denge, ritm ve ahengin bulunması güzel bir istifin temel unsurlarıdır. Harflerdeki tenâsüp ve ölçü yanında, gerek satır, gerekse katmerli istiflerde, harflerin birbirleri ile kaynaşmış bir halde bulunması önemlidir.

Konumuz olan celî sülüs levhada, **Kur'ânı-ı Kerim'den Mücâdele suresi 58/11. âyetin bir kısmı seçilmiştir.**⁸ Genel olarak, yazılacak metin seçilirken mânâya dikkat edildiği gibi, seçilen metnin istife uygun olup olmayacağı da göz önünde bulundurulmaktadır. Yalnız, bir ibârenin, istife uygun düşüp düşmeyeceğini önceden kestirmek zordur. İstif üzerinde çalışma, çeşitli zuhurlara sebep olabilir. Bazı metinlerin istifi kolaylıkla çıkabildiği gibi bazı metinlerin istifleri günler, hatta aylar sonra ortaya çıkabilmektedir. İstifin oturması, bazen zaman istemektedir. Yazılacak metnin istifi oluşuncaya kadar, hattatın zihnini devamlı meşgul eder. Bu arada, zaman içerisinde geliştirilen istifler de yeri gelince kullanılmak üzere muhafaza edilir veya daha iyisi bulunana kadar istif üzerinde çalışılır. Bazı hattatların dosyasında daha sonra geliştirilmek üzere bir çok istif çalışması bulunabilmektedir. Bazen tamamlanmış istifler, çok sonraları levha hâline getirilmektedir. İstifin oluşma safhasında, meslektaşlar arasındaki istişârenin de önemi çok büyüktür.

Burada nazarlarınıza sunulan levhada

metin, evvela kurşun kalemle çalışılmış, yazılabileceğine kanaat getirilen istifin taslağı çıkarılmıştır. Bu iş için hattatımız iki ayrı çalışma denemesi yapmıştır. İlk denemede çok fazla olan karalamalar, ikinci çalışmada daha net bir hâle gelmiştir.

İkinci ve önemli safha, kurşun kalemle yapılan taslağın, sülüs yazı ve kamış kalemle sınırları tespit edilmiş alana yazılmasıdır. Bu safhaya geçmeden evvel, metinde bulunan bütün harfler tek tek çalışılmaktadır.⁹ Bu çalışma esnasında beğenilen harf, metinde kullanılmak üzere saklanmaktadır. Eğer metinde aynı harften iki adet varsa, diğeri için de, daha önce çalış-

dar uğraşmaya zaruret basıl oldu. İşte, çok yazmanın bir manası da budur. Bu şekli bir dâba yapabileceğime güvenim olmadığımından, işneleyip silmek ve üzerinden yazmak kolaylığımı tercih ettim. Gördün ya, hocamdan icazet alalı, yani bana hattat denileli şöyle böyle yirmi seneyi geçtiği ve şu harfi binlerce defa yazdığım halde, istiften doğma icaplara uygun olacak suretde ve belki de buraya mahsus olmak üzere, harfi kürsüsüne oturtmak noktasında bir talebe kadar ter döktüm. Fakat, muvaffak oluşum, yorgunluğumu giderdi."

10 Sâmi Efendi: 16 Zilbicce

1253/18 Mart 1838'de İstanbul'da doğdu. Boşnak Osman Efendi'den sülüs ve nesib, Recâî Efendi'den celî sülüs, Kıbrısîzâde İsmail Hakkî Efendi'den ta'lik, Ali Haydar Bey'den de celî ta'lik meşk etti. San'at kudretini daha ziyade celîde ortaya koymuştur. Celî ve tuğra'da Râkım, celî ta'lik'te Yesarizâde yolunu benimsemiştir. Celî ve tuğra'da Râkım'ın tamamlayıcısı olarak kabul edilir. Nazîf Bey, Kâmil Akdik, İsmail Hakkî Altunbezer, Hulûsi Efendi, Necmeddin Okyay önemli talebelerindedir. 1 Temmuz 1912 tarihinde vefat etti. Kabri Fatih Camii haziresindedir. Mezartaşı kitâbesini talebesinden Kâmil Akdik yazmıştır. (bkz. İbnülemin, 355-365; Derman, Hayat Tarîh Mecmuası, sy. 5, s. 4-10; a. mlf., Hat Sanatının Şâbeserleri, 36, a. mlf., İKMHS, 217, a. mlf., Sabancı Koleksiyonu, 140-147.

11 Mehmed Nazîf Bey: 1846 yılında bugün Bulgaristan'da kalan Ruscuk'ta doğdu. Aslen Kırmırlıdır. İstanbul'a hicretten sonra Enderun'a intisap etti. Şefîk Bey'den sülüs ve nesib meşketti. Daha sonra Sâmi Efendi'den celî sülüs, celî ta'lik, divânî ve tuğra meşketti. Erkân-ı Harbiye Dairesi hattatlığı yapan Nazîf Bey, aynı yerde mümeyyiz oldu. Celî sülüs'te İsmâil Zühdi ve Râkım yolunu takip eden Nazîf Bey'in celîleri tokça görünümündedir. Bunun sebebi, yazılarını yazdıktan sonra pertevsuzla (mercek) tashih etmesiydi. 1913 yılında vefat eden Nazîf Bey, Yahya Efendi Kabristanı'na defnedildi. (bkz. İbnülemin, 232-235; M. Uğur Derman, Hattat Nazîf Bey, 50 San'at Sever Serisi, İstanbul, 1965, 3 s., Rado, 242-244).

12 Neyzen Emin YAZICI: 1883 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. İlk yazı derslerini Rüşdiye Mektebi'nde iken aldı. Ağabeyi Ömer Vasfi, Sâmi Efen-

şılmış harf kullanılmaktadır. Celî sülüs harfler çalışılırken hattat Sâmi Efendi,¹⁰ Nazîf Bey,¹¹ Neyzen Emin Efendi¹², Halim Özyazıcı¹³ gibi Sâmi Efendi ekolüne mensup hattatların harfleri örnek alınmaktadır. Celî sülüs yazı için şu tespiti yapmak mümkündür; celî sülüs harfleri, ölçü ve estetik olarak hattat Sâmi Efendi eliyle mükemmel hâle getirilmiştir; aynı şeyi istif bakımından söylemek mümkün değildir. Celî sülüsün istifinde Mustafa Râkım'la birlikte, özellikle Sâmi Efendi ile çok mesâfe alınmıştır ama, yapılması gereken daha çok şey olduğu muhakkaktır. Yapılanlar hâlâ çok azdır.

İkinci safhada metin, tespit edilen sınırlara yazılmıştır. Daha sonra, aynı kağıt üzerinde, şekil ve estetik olarak beğenilmeyen harflere müdâhalede bulunulmuştur. Başta ve sonda bulunan "rı" harflerine müdâhale edilerek ilk "rı" râ-i mudgame, ikincisi ile mürsel hâle getirilmiştir. İstifin ortalarında bulunan "vav" harfinin yeri beğenilmeyerek hafif aşağı çekilmiştir. İki "vav" arasındaki bitişik "ye ve nun" harfleri de hafif yana ve aşağı alınmıştır. Burada şu husus akıldan çıkarılmamalıdır; istifte harflerin ölçüsü, meşkte öğrenildiği gibi değildir. İstif icâbı harflerin ölçüsünde belli bir noktaya kadar değişiklik mümkündür. Meselâ celî sülüste, "nun" harfinin

çanak tabir edilen kısmı normalde beş nokta ölçüsündedir. İstif icabı bu çanak dört buçuk nokta ölçüsünde olabileceği gibi, beş buçuk nokta ölçüsünde de olabilmektedir. Konumuz olan levhada, bu safhada harekeler ve tezyinî işaretler de konulmuştur. İstif hazırlanırken hareke ve tezyinî işaretler birlikte düşünülür ve çalışılır.

Üçüncü safhada, harflerin yapısı üzerinde durulduğu ve harf yapılarının tekrar gözden geçirildiğini görmekteyiz. "Fe" ve küplü "ayn" başının, Lafzatullah'ın, üst üste bulunan iki "mim" başının ve bağlantılarının gözden geçirildiği görülmektedir. İstifte, ortalarda bulunan iki müstakil "vav" harfi yeniden hazırlanmıştır. İstifin son kısmı, küplü "ayn" harfinden itibaren gözden geçirilerek yeniden yazılmıştır. Levhanın en solunda bulunan "cim" harfi hafif içeri alınarak istifin daha dolgun görünmesi sağlanmıştır.

Dördüncü safhada, hareke ve tezyinî işaretler üzerinde durulmuştur. İstifin ortasındaki "mim" harfi üzerinde bulunan "vav" harfinin, yeniden yazılmak üzere aşağı kısma, daha düzgün bir çıkartması¹⁴ yapılmıştır. İkinci safhada gördüğümüz harekeme bu safhada büyük ölçüde değiştirilmiştir. İstif ortasındaki "mim" harfi altında bulunan iki noktanın "vav" harfi içine ve

"elif" harfinin soluna yuvarlak şekilde konulmuştur. Böylece istifin alt kısmında hattat imzası için yer ayrılmıştır. Burada bir hususa dikkat gerekmektedir; istif düşünülürken, istifin sadece harflerle oluşturulmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Yoksa oluşacak boşlukların hareke ve tezyinî işaretlerle doldurulması cihetine gidilmemelidir. Başarılı bir istif, hareke ve tezyinî işaretler kapatıldıktan sonra, harflerinin dengeli dağılım gösterdiği istiftir.

Beşinci safhada, istif ortasında bulunan üst üste iki mim başı ve bağlantıları gözden geçirilmiş, altta bulunan "nun" çanağı da yeniden yazılmıştır. İstifin sol üst kısmında bulunan hareke yanlışlığı da düzeltilmiştir.

Altıncı safhada, yazı fotokopi usulü ile yazılacak büyüklüğe getirilerek, harekelelerin de son kontrolleri yapılmıştır. Levha artık, aherli kağıda yazılacak hâle gelmiştir.¹⁵

Yedinci safhada artık yazı, aharlı kağıt üzerine yazılmış, ince tashihi yapılmıştır. Aslında bir levhanın en önemli safhalarından biri de bu kısımdır. Levhanın kalıptan aherli kağıda aktarılması uzun sürmese de, tashihi özellikle ince tashihi epeyce za-

man alabilmektedir. Toplu iğne ucu kadar demir uçlu yahut Cava kalemi ile yapılan ince tashih dikkat ve ihtimam istemektedir.¹⁶

Levhanın yazım ve tashihi bittikten sonra fotokopi usulü ile küçültülerek cılız kalan yerler tashih edilmek üzere tespit edilmiştir. Bu iş için özellikle beyaz kağıt tercih edilmektedir, çünkü beyaz kağıt, hataları daha bâriz bir şekilde göstermektedir. Tekrar yapılan bu tashihte ayrıca, harflerin kalem hakkında bir bozulma meydana gelmişse bu da giderilir. Çünkü tashihte kalemin tabii cereyan hakkının bozulmaması çok önemlidir. Hattat Nazif Bey (v. 1913)'in yazılarının tashihi bitirdikten sonra fotoğrafla küçültüp harflerin cılız kalan yerlerini tashih ettiği kaynaklarda belirtilmiştir. Bu tashihler yapıldıktan sonra imza ve tarih konulmuş, levhamız tezhibe hazır hâle gelmiştir. Levhada imza ve tarih en son düşünülen hususlardır.

Burada sıralanan safhalar, peşpeşe icra edilebildiği gibi, uzun zaman aralıkları ile de icra edilebilmektedir. Tashih kısmının fazlaca zaman aldığı bilinmelidir. Titiz bir san'atkârın yazının her safhasında hiçbir ayrıntıyı ihmal etmediği, güzellik ve mü-

di'ye derse gittikçe onu da götürdü. Ağabeyi gibi düzenli ders almadı. Ağabeyinin yazılarını tashih ederek celide mabaretini arttırdı. Dinî ve lâdinî musikîde de bebre sabibi idi. 3 Şubat 1945 tarihinde vefat ederek ağabeyinin yanına defnedildi (bkz. İbnülemin, 80-84; Derman, İki Kardeş Hattatımız, 9 s., Rado, 255-256; Derman, İKMHS, 226-227).

13 Mustafa Halim ÖZ-YAZICI: Babası Kırmırlı, anası Sudanlı olan Halim Efendi 14 Ocak 1898 tarihinde İstanbul'da dünyaya geldi Orta tabsili sırasında hattat Hâmid Bey'den Rik'a meşketti. Daha sonra Medresetü'l-Hattâtîn'de devrin önemli bat ustaları, Hasan Rıza, Kâmil Efendi, Hulûsi Efendi ve Tuğrakes İsmail Hakî Bey'den yazı meşketti. Her yazı cinsini büyük bir kudretle yazdı. 1963 yılında emekliliğine kadar Güzel Sanatlar Akademisi'nde yazı dersi verdi. 30 Eylül 1964 tarihinde vefat etti (bkz. İbnülemin, 104-106; Derman, Hattat Mustafa Halim Özyazıcı (1898-1964), 50 San'at Sever Serisi, İstanbul, 1965, 3 s.; Rado, 260-264; Derman, İKMHS, 227; Süleyman BERK, "Hattat Halim Efendi'nin Bilinen Tek Hilyesi", Tarih ve Düşünce, sy. 2002/7 (Temmuz 2002), s. 56-64).

14 Burada kullanılan "çıkartma" kelimesi, bir harfin dâba düzgün benzerimin, aynı kağıda yahut başka yere yazılması anlamında kullanılmıştır. Hat ıstılabında, çıkartma kelimesi bu anlamda kullanılmaktadır. Meselâ, bir hoca, talebinin gösterdiği meşk altına da, beşenmediği harfin doğrusunu, "çıkartma" yapılarak yazar, gösterir.

15 Önceleri, fotokopi imkânının olmadığı zamanlar, yazı kalıbı, şablonu hazırlamak için siyah kağıt kullanılırdı. Siyah kağıda sarı zırnık boya ile yazı

yazılır, bejenilmeyen kısım siyaha boyanmak sureti ile istenen kısım aynı yere, sarı zırnık ile tekrar yazılırdı. Ayrıca yazı kalıbının levhanın yazılacağı büyüklükte yazılması gerekmekte idi. Aynı yazının aynı ölçüsü gerektiğinde tekrar aynı usullerle kalıp hazırlanması zorunluymuştu. Günümüzde fotokopi usulü, yazı kalıbı hazırlama işini epeyce kolaylaştırmıştır. Bir gün, hattat Mehmet Özçay'ın "Eğer Sâmi Efendi zamanında fotokopi olaydı, kim bilir ne yazılar yazardı!" dediğini çok iyi hatırlıyorum.

16 Yazının tasbibi yazıdan da önemli bir husustur. Tasbibi için yazı sanatına çok iyi vâkıf olunması gerekmektedir. Sâmi Efendi'nin ifadesi ile "yazının neresinden alınıp, neresine verileceğinin iyi bilinmesi" gerekmektedir. Yazı asıl güzelliğini tasbibtan sonra almaktadır. Tasbibe dikkat edilecek hususlar şunlardır: 1- Kalem hakkını vermek, 2- Kalem nefes gibi akışını mubafaza etmek, 3- Harfin tenâsüp ve tenâzurunu mubafaza etmek, 4- Bu kayıt ve şartlar altında noksanları görüp tamamlamak, 5- Fazlalıkları giderip yazıyı şekil ve durum bakımından lâıyk olduğu kürsüsüne oturtmak (Yazır, Kalem Güzeli, III, 297) Yazı tasbibi için ayrıca bkz: Savaş Çevik, "Hat San'atında Tasbih", M. Uğur Derman 65. Yaş Armağanı. İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayını, 2000, s. 209-219.

17 Bkz. Özçay'lar Hat ve Tezhib Sergisi (Broşür). 31 Mayıs (May)-21 Haziran 1996, Hurûf (Sergi Kataloğu). Dubai, Abdurrahman b. Uveys Vakfı Yayını, 2003, s. 44-49; Özçay (Sergi Kataloğu). Dubai, Abdurrahman b. Uveys Vakfı Yayını, 2004, s. 31-60; The International Exhibition of The Arabic Calligraphy. 2005, Government of

kemmelliğin ayrıntılarda gizli olduğunu akıldan çıkarmadığı muhakkaktır.

Bütün bunlardan sonra bu güzel hat levhasının sanatkârını sizlere tanıtmak istiyorum:

HATTAT OSMAN ÖZÇAY

1963 yılında Trabzon-Çaykara'da dünyaya geldi. Bir yaşında iken ailesi ile birlikte Bolu/Gerede'ye göç etti. İlkokuldan sonra liseyi Gerede İmam-Hatip Lisesi'nde tamamladı. 1980 yılında Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü'ne kaydoldu. 1983 yılında enstitüler fakülteye dönüşünce, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne geçiş yaptı; 1986 yılında buradan mezun oldu.

Hat sanatına karşı önceleri husûsi bir ilgisi bulunmazken, ağabeyi Mehmed Özçay'ın hattat Fuad Başar'a ilk gidişinde yanında bulundu ve o anda duyduğu bir arzu ile beraberce sülüs yazı meşkine başladılar. İstanbul'a gelince Uğur Derman'dan istifade etti. Uğur Bey'in kendisine verdiği hattat Sâmi Efendi'nin Yeni Cami Sebili kitabe kalıplarının suretinden çok istifade etti. Bu kalıplar kendisinin yegâne rehberi oldu.

İslâm Konferansı Teşkilâtı, İslâm Tarih, San'at ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCI-CA)'nin üç yılda bir düzenlediği uluslararası hat yarışmalarında, 1986 ve 1989 yıllarında toplam beş dalda ikincilik ve üçüncülük aldı. 1997 yılında Kuveyt Şehit Bürosu'nca düzenlenen uluslararası "Şehit Kültür Yarışması"nda birincilik aldı.

Hattat Osman Özçay
bir yazıyı tashih ederken

Çok sayıda karma sergiye katıldı; 1996 yılında Yıldız Sarayı Çit Kasrı'nda ağabeyi hattat Mehmed Özçay, kardeşi müzehhibe Fatma Özçay ile birlikte açtığı sergi büyük ilgi gördü. 1998'de Abudabi'de, 1999'da Şarja'da, 2003'de Dubai'de özel sergiler açtı. Türk Petrol Vakfı Müzesi ile yurtiçi ve yurtdışı birçok özel koleksiyonda eserleri bulunmaktadır.

Özel koleksiyonlarda yer alan eserlerini klasik anlayışa göre sülüs, celi sülüs, nesih ve muhakkak hattı ile yazmaktadır.¹⁷

BİBLİYOGRAFYA

ALPARSLAN, Ali. Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, 215 s.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı. Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı. İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1953, 56 s.

BERK, Nurullah. "İslâm Yazısında Plastik ve İfade" AÜİFD. sy. I-II, 1995, s. 49-57.

BERK, Süleyman. Hattat Mustafa Râkım Efendi. İstanbul, Kaynak Yayınları, 182 s.

BOYDAŞ, Nihat. Ta'lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım. İstanbul, MEB, 1994, 159 s.

ÇEVİK, Savaş. "Hat San'atında Tashih", M. Uğur Derman 65. Yaş Armağanı. İstan-

bul, Sabancı Üniversitesi Yayını, 2000, s. 209-219.

DERMAN, M. Uğur. "Celi Yazılar", İlgı, Yıl 14, sy.29 (Mayıs 1980), 30-35. "Yeni Câmi Sebili'nin Kitabesi", Lâle, sy. 4 (Aralık 1996), s. 14-17.

YAZIR, Mahmud Bedreddin. "Yazıda Âhenk", İTA/I. No: 35, 30 Mayıs 1942, s. 2-3. -**Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli.** Ankara, DİB, (I-III), I/1972, II/1974, III/1989.

BALTACIOĞLU, İ. Hakkı. Türklerde Yazı Sanatı. Mersin, Kültür Bakanlığı, 1993, 143 s.

İBNÜLEMİN (Mahmud Kemal İNAL). Son Hattatlar. İstanbul, 1955, 837 s.

RADO, Şevket. Türk Hattatları. İstanbul, Yayın Matbaacılık, ts. (1984), 303 s.

SERİN, Muhittin. Hat San'atı ve Meşhur Hattatlar. İstanbul, Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı, 1999, 327 s.

ŞEHSUVAROĞLU, Halûk Y. "Hattat Mustafa Râkım", Cumhuriyet Gazetesi. 12.9.1955, (Aynı makale: Sebîlürreşad. c. IX, sy. 204, 1955.)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). (I-), İstanbul, (1988-)

ÜNVER, A. Süheyl. Hattat Mustafa Râkım Efendi, **50 San'at Sever Serisi 3.** İstanbul, 1953, 2 s.

"Hattat Mustafa Râkım", **Sebîlürreşad**, c. IX, sy. 203, 1955, s. 47- 48.

Dubai-Department of Tourism
and Commerce Marketing-Research
Centre for Islamic History, Art
and Culture. S. 26-27.